

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Between public participation and energy transition

The case of wind farms

Akerboom, S.

Publication date

2018

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Akerboom, S. (2018). *Between public participation and energy transition: The case of wind farms*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Between public participation and energy transition: the case of wind farms

A summary

This thesis researches the role of the public in wind farm decision-making procedures. This concerns an interdisciplinary study into the concept of public participation on the basis of fundamental legal and political science theories. Subsequently we describe and analyse the implementation of the concept of public participation in the Netherlands in general and wind farm specific legal frameworks. This implementation is analysed on the basis of an evaluation framework derived from the theoretical framework and a thorough analysis is made of the public participation opportunities in the wind farm policy and decision-making in the Netherlands.

This thesis is divided in three parts, which all have a different focus and aim. The first part concerns the theoretical framework on public participation. This concerns an interdisciplinary theoretical study based on legal and political sciences theories on public participation. Both disciplines have studied the concept of public participation in detail and both lead to different analysis and conclusions. However, at the same time, both are influential for the actual legal implementation of public participation. We therefore chose to develop a theoretical framework with a dual approach; in which legal and political theories are readily combined. There is a growing body of literature emphasizing the value of this combination and therefore we chose to apply it in this thesis.

The theoretical framework results in an evaluation framework that will be continuously applied throughout the thesis. This evaluation framework aims at assessing public participation opportunities on the norm of 'the deliberative ideal'. The deliberative ideal stimulates dialogue focusing on the common good and underlying values or ideas of a decision. Technical details, such as the number and height of wind turbines, are often disputed by the public and less attention is paid to underlying reasons why these installations are necessary. If a proper understanding can be achieved on why a decision has to be taken, perhaps concerns can be mitigated even if the choice for production-installation is less popular. This focus on underlying values and ideas of a decision is how the deliberative ideal can be pursued. In the thesis this criterion is applied as our 'evaluative yardstick'. The second part introduces the case study, namely wind farms decision-making. An evaluation of the legal implementation of public participation opportunities is most effective on the basis of a certain legal framework, before running the risk of writing extensive overviews of legal frameworks in general. For this reason, we chose to apply our theoretical framework to a case study. As a case study we chose wind farms. Empirical research suggests an increasing societal resistance against such projects, and whilst initially this was explained by the self-interest oriented Not In My Backyard (NIMBY) phenomenon, more recent research suggests that the planning phase and the relationship between government and society is of fundamental importance. Therefore further research into this phase is justified.

For this reason we provide an overview of the relevant Dutch legal frameworks, which are all decisive for which wind projects are realised and how they are realised. These three legal frameworks concern: an overview of the renewable energy law and policy, the

general law on governmental decision-making and the specific law on spatial planning decision-making. Together, these legal frameworks shape the right and obligations of government, citizens and project initiators with respect to public interests, involvement of the public and proper decision-making. Each of these three frameworks is essential for our evaluation of the role of public participation in the realisation of large-scale wind energy projects.

Our evaluation takes place in the third part; here we assess when and how the public was involved in the process towards the legal framework on renewable energy projects. These opportunities show the process between the policy and the realisation of a wind project: Noordoostpolder. This way, the entire planning process, from first idea to policy to realisation, is mapped in two chapters.

From this, and the application of the theoretical framework on our case-study, we finally arrive at the conclusion that public participation is important and inherent to democratic rule of law, that public participation needs to meet certain criteria and that in many instances in the formulation of renewable energy policy in the Netherlands up to the realisation of a specific farm, the public participation opportunities do not meet our evaluative yardstick of the deliberative ideal.

Part I – Theoretical framework on public participation

This part investigates the theoretical framework on public participation and consists of several themes, namely an introduction about the concept, the fundamental underlying concepts and the ways the public can participate. In the introduction to the concept we focus on several disputed elements, such as the timing of participation and what (should) happen with the results of the participation. Based on this overview we conclude that public participation is an essentially contested concept, leaving us without a universal definition. This renders the application of public participation open to various interpretations.

The interpretation is highly dependent on four underlying fundamental theories: democracy, rule of law, fundamental rights and good governance. These theories are analysed in the second chapter of this part. For each theory we describe how it relates and shapes the concept of public participation. After the analysis of the role of the public in these theories relating to the government, we conclude that participation is inherently part of the democratic rule of law. Any implementation of public participation largely depends on which theories are important to a state and how these theories have shaped constitutional and administrative government.

The third and last chapter of this part investigates empirical evaluative frameworks for public participation on the basis of which we derive our own evaluative framework. Our own evaluative framework is based on the deliberative ideal. Elements of the deliberative ideal are communication, reciprocity, respect and focus on the common interests, rather than the individuals' interests. Stakeholders have different and sometimes opposing views. If a participation process would focus on these interests instead of the common interest it can lead to clear 'winner' and 'loser'. As this is from both a societal and

governmental perspective undesirable, a process can foster respect and communication whilst focusing on the public's interests. Whilst this may not be in line with certain personal interests, all participants, including the governmental body, are forced to redefine what the subject of participation is and what the best solution for all could be. The deliberative ideal as an evaluative yardstick is applied throughout the thesis.

The analysis of these chapters in this part led to the conclusion that a) participation is inherently part of democratic states; b) that the scope and definition of that participation may differ per state due to the individual interpretations and c) there are empirical lessons about participation that may provide direction to public processes and the role of the public herein. Most importantly, while we drew the conclusion that the efforts of participation may lead to different outcomes, the participation and way it takes places can be more important than succeeding (fully) in protecting personal interests.

Part II – Environmental decision-making and the role of public participation

In this part we analyse the existing Dutch legal and policy framework on wind farms and the ways the public can participate in these processes. The application of public participation to a specific case study is important because we can analyse the actual implementation of the concept into Dutch regulatory and policy processes.

Wind farm decision-making is a good example to study the role of the public in decision-making processes because it often leads to societal resistance. Such decision-making is often complex and of a technical nature, concerning the number and height of wind turbines, whilst the public is more often concerned with the way they experience the realisation of these projects. This perspective can only be expressed if the public participates. In empirical research it has been found that the Not-In-My-Backyard (NIMBY) phenomenon is not as strongly based in egocentric considerations as initially assumed, but a strong link to the decision-making processes has been found. Especially in the case of wind farms, public resistance – if any – is strongest during the planning phase and significantly decreases once the farm has been realised. This planning process therefore deserves additional research.

This part starts with the reasons to implement large-scale wind farms. The Netherlands voluntarily set targets and policy to mitigate global climate change. The Netherlands is also bound by binding European policy and targets for the mitigation of global climate change. Subsequently we therefore provide an overview of European and Dutch legislation and policy on global climate change and renewable energy, in order to explain the governmental choice for large-scale wind farms.

Furthermore we describe the Dutch legal framework on public participation opportunities as provided by the general administrative law and the case specific administrative law for wind farm planning. Regarding the general administrative law we conclude that public participation is fundamental to the Dutch democratic rechtsstaat, but that the most important implementation of public participation, the public preparatory procedure and the opportunities to submit views, are but the start of public participation in comparison to our deliberative ideal.

The wind farm specific administrative law depicts what powers the government has to realise wind projects and what instruments they can use. In addition to the legal opportunities, we will also discuss the “acceptance of and participation in on shore wind energy” which is a specific code of behaviour. This instrument was drafted and concluded after the Energy Accord, and includes guidelines for (financial) participation. On the basis of the analysis of more case specific public participation opportunities, we remain with the conclusion that the opportunities are limited in terms of processes, as submitting views does not meet our deliberative ideal.

Part III – Application of the theoretical framework on wind-energy decision-making

In this part of the thesis we make the connection between the theoretical evaluative framework and the opportunities for the public to participate in wind farm decision-making. Now the important question arises if and how public participation took place upon setting the wind farm policy, what that public participation has led to and whether it meets our deliberative ideal.

Therefore we choose one case, a specific wind farm in the Netherlands, Noordoostpolder and investigate how the public has participated in the decision-making leading to this wind farm, at all levels of decision-making. We will do so by analysing the existing renewable energy policy, both at the European and Dutch level, on the basis of the public participation opportunities. We do so for the existing renewable energy directives and for the new directive under proposal and review at the European level. We explain how member states participate but also if and how the public has put forward views. Moreover, we look at the Dutch policy processes and describe how the public participated.

Finally we analyse the last stage of the decision-making process leading to the wind farm Noordoostpolder, during which societal resistance arose. We describe this process from the beginning till the end. We find that, from a perspective of the ideal behaviour of the government, that more care could have been taken with respect to the response to the public, the earlier inclusion of people with interests and an overall lack of communication.

Conclusions – wind farms and public participation

On the basis of the three parts and its interim conclusions, we draw main conclusions. One important conclusion concerns the fact that renewable energy policy is set increasingly at the international level, whilst the implementation and realisation sets place at the local level. Traditionally and practically, participation is stronger at the local level but the increased transnational level of sustainable policy is rendering it more and more difficult for stakeholders to protect ones interests at the level that matters. Participation at the local level is focused on the technical details, such as height and number of wind turbines, whereas the public *also* would like to discuss the reasons for the project itself. Sometimes implicit and sometimes explicit, the public expresses this concern. From the fundamental democratic point of view, this may be disconcerting as the national level and especially the local level become places of realisation rather than communication and deliberation.

Wind energy is controversial. Society does not always support the realisation of wind farms because of the consequences, such as different land use, landscape differences and potential harmful consequences such as wind shadow and noise pollution. Theory suggests that organising public participation in the planning phase of wind farms contributes to societal acceptance thereof because the incorporation of local views can lead to changes in the design of the wind farms and thus meet the desires and wishes of the public but also because the public feels heard and taken seriously.

On the other hand, it is becoming increasingly clear that global climate change is not only real; the consequences of it can be quite severe. We therefore need to mitigate global climate change as fast as possible, which necessitates major changes and thus major challenges in our energy production and consumption. Given the natural characteristics of the Netherlands, it is highly dependent on wind energy as an alternative to fossil fuels for the production of energy. Thus a pressure to successfully develop and realise wind farms has increased significantly. This pressure is noticeable, also to the public. It has therefore become apparent that these wind farms are necessary which, in a way, has limited the possibility to discuss wind farms as a solution. This, in turn, limits public participation opportunities, as the object of that participation is practically limited to the specific design of the farm, neither the location nor the wind farm itself. Today, this has led to the situation in which societal unrest is immediately triggered in case the government suggests a specific location for a wind farm. In many instances, the local population facing wind farm plans petition against it, without even knowing the specific plans.

This leads to an overall conclusion that the limited options for public participation do not meet the idea of public participation as presented by democratic theories or good governance resulting in the deliberative ideal. No government is obliged to incorporate the public's specific views, and the way the participation takes place now almost feels as "ticking a box". Although admittedly, public participation is a difficult concept, this is perhaps not the way to go about it. And because sufficient societal resistance is essential to successfully realise the energy transition this problem deserves more attention.

Nederlandse samenvatting

Tussen publieke participatie en de energietransitie: het geval van windmolenparken

In dit proefschrift wordt de rol van het publiek in besluitvormingsprocedures voor windmolenparken onderzocht. Hiertoe is in de eerste plaats een interdisciplinair onderzoek uitgevoerd naar het concept van publieke participatie op basis van fundamentele juridische en politicologische theorieën. Vervolgens is de juridische implementatie van het begrip publieke participatie in het Nederlandse algemene bestuursrecht en het omgevingsrechtelijke kader voor de ontwikkeling van windparken beschreven en geanalyseerd. Deze implementatie wordt beoordeeld aan de hand van een evaluatiekader, gebaseerd op het theoretisch kader in dit proefschrift en een analyse van de mogelijkheden voor publieke participatie bij de totstandkoming van het windmolenparkbeleid en projectbesluitvorming in Nederland.

Dit proefschrift is verdeeld in drie delen, met elk een verschillende focus en doel. Het eerste deel betreft het theoretisch kader voor participatie van het publiek in overheidsbesluitvorming. Dit betreft een interdisciplinaire theoretische studie gebaseerd op juridische en politicologische theorieën over publieke participatie. Beide disciplines hebben het concept van publieke participatie in detail bestudeerd en hebben beide geleid tot verschillende analyses en conclusies. Tegelijkertijd zijn beide van invloed op de daadwerkelijke wettelijke implementatie van publieke participatie. Daarom is ervoor gekozen om een theoretisch kader te ontwikkelen met een duale benadering, waarin juridische en politieke theorieën worden gecombineerd. Er is een groeiende hoeveelheid literatuur die de waarde van deze combinatie benadrukt en daarom is ervoor gekozen om deze in dit proefschrift toe te passen.

Het theoretische raamwerk dat in het eerste deel wordt opgezet resulteert in een evaluatiekader dat gedurende het proefschrift wordt toegepast. Dit evaluatiekader is gericht op het beoordelen van participatiemogelijkheden voor het publiek gebaseerd op de norm van 'het deliberatieve ideaal'. Het deliberatief ideaal stimuleert een dialoog die zich richt op het algemeen welzijn en de onderliggende waarden of ideeën van een beslissing. Vaak worden technische details, zoals het aantal en de hoogte van windturbines, betwist door het publiek en wordt er minder aandacht besteed aan de onderliggende redenen wat het publieke belang is van de energietransitie. Als er een goed begrip kan worden verkregen over de reden waarom een beslissing moet worden genomen, kunnen zorgen misschien worden beperkt, zelfs als de keuze voor specifieke productie-installaties minder populair is. Deze focus op onderliggende waarden en ideeën van een beslissing is hoe het deliberatieve ideaal kan worden nagestreefd. In het proefschrift wordt dit criterium toegepast als onze 'evaluatieve maatstaf'.

Het tweede deel introduceert de case study, namelijk de besluitvorming tot windmolenparken. Een evaluatie van de wettelijke implementatie van publieke participatiemogelijkheden is het meest effectief door middel van toepassing op een specifieke situatie, waardoor we niet het risico lopen uitgebreide overzichten van wet- en regelgeving in het algemeen te bestuderen. Empirisch onderzoek suggereert een toenemend maatschappelijk verzet tegen projecten als windmolenparken, en hoewel dit

aanvankelijk werd verklaard door het fenomeen van het op eigenbelang georiënteerde Not In My Backyard (NIMBY), suggereert recent onderzoek dat de planningsfase en de relatie tussen overheid en samenleving van fundamenteel belang is. Daarom is verder onderzoek naar deze fase gerechtvaardigd.

In het tweede deel wordt een overzicht gegeven van de relevante Nederlandse wettelijke kaders, die bepalend zijn voor de vraag welke windprojecten worden gerealiseerd en hoe deze worden gerealiseerd. Deze drie wettelijke kaders betreffen: een overzicht van de wetgeving en het beleid inzake hernieuwbare energie, het algemene bestuursrecht en de specifieke wet inzake ruimtelijke besluitvorming. Deze kaders vormen samen het recht en de plichten van overheid, burgers en initiatiefnemers van projecten met betrekking tot publieke belangen, betrokkenheid van het publiek en besluitvorming. Elk van deze drie kaders is essentieel voor de evaluatie van de rol van publieksparticipatie in de realisatie van grootschalige windenergieprojecten.

De evaluatie vindt plaats in het derde deel; hierin wordt beoordeeld wanneer en hoe het publiek is betrokken bij het totstandkomingsproces van het beleidskader voor projecten op het gebied van hernieuwbare energie. Deze beoordeling geven inzicht in het proces tussen beleidsvorming en realisatie aan de hand van het windproject in de Noordoostpolder. Op deze manier wordt het volledige planningsproces, van eerste idee tot beleid tot realisatie, in twee hoofdstukken in kaart gebracht.

Hieruit en de toepassing van het theoretisch kader op onze case study, komen we uiteindelijk tot de conclusie dat publieke participatie belangrijk en inherent is aan de democratische rechtsstaat, dat publieke participatie aan bepaalde criteria moet voldoen en dat in veel gevallen in de formulering van het duurzame energiebeleid in Nederland tot de realisatie van een specifiek windmolenpark, de participatie mogelijkheden voor het publiek voldoen niet aan onze evaluatieve maatstaf van het deliberatieve ideaal.

Deel I - Theoretisch kader over inspraak van het publiek

In dit deel wordt het theoretisch kader met betrekking tot publieksparticipatie onderzocht. Het bestaat uit verschillende thema's, namelijk een introductie van het begrip, de fundamentele onderliggende concepten en de manieren waarop het publiek kan participeren. In de inleiding tot het begrip wordt aandacht gevestigd op verschillende betwiste elementen daarvan, zoals de timing van deelname en wat er (zou) moeten gebeuren met de resultaten van de deelname. Op basis van dit overzicht wordt geconcludeerd dat publieke participatie een belangrijk, maar omstreden concept is, waardoor er geen universele definitie bestaat. Dit maakt de toepassing van publieke participatie vatbaar voor verschillende interpretaties.

De interpretatie is sterk afhankelijk van vier onderliggende fundamentele theorieën: democratie, rechtsstaat, grondrechten en good governance. Deze theorieën worden geanalyseerd in het tweede hoofdstuk van dit deel. Voor elke theorie beschrijven we hoe deze zich tot het concept van publieke participatie verhoudt. Na de analyse van de rol van het publiek in deze theorieën met betrekking tot de overheid, concluderen we dat deelname inherent deel uitmaakt van de democratische rechtsstaat. Elke implementatie

van publieke participatie hangt in grote mate af van de vraag welke theorieën belangrijk zijn voor een staat en hoe deze theorieën de constitutionele en bestuurlijke overheid gevormd hebben.

Het derde en laatste hoofdstuk van dit deel onderzoekt empirische evaluatieve kaders voor publieke participatie waaraan we ons eigen evaluatieve kader ontleen. Dit kader is gebaseerd op het deliberatieve ideaal. Elementen van het deliberatieve ideaal zijn communicatie, wederkerigheid, respect en focus op de gemeenschappelijke belangen, in plaats van de belangen van het individu. Belanghebbenden hebben verschillende en soms tegengestelde opvattingen. Als een participatieproces zich richt op deze belangen in plaats van op het gemeenschappelijk belang, kan dit leiden tot een duidelijke 'winnaar' en 'verliezer'. Omdat dit vanuit zowel een maatschappelijk als een overheidsperspectief ongewenst is, kan een goed ontworpen proces respect en communicatie bevorderen, terwijl het gericht is op de belangen van het publiek. Hoewel dit misschien niet in overeenstemming is met bepaalde persoonlijke belangen, worden alle deelnemers, inclusief het overheidsorgaan, gedwongen om opnieuw te definiëren wat het onderwerp van deelname is en wat de beste oplossing voor iedereen zou kunnen zijn.

De analyse van deze hoofdstukken in dit deel leidt tot de conclusie dat a) participatie inherent deel uitmaakt van democratische staten; b) dat de reikwijdte en definitie van die participatie per staat kunnen verschillen vanwege de individuele interpretaties en c) dat er empirische lessen zijn over participatie die richting kunnen geven aan openbare processen en de rol van het publiek hierin. De belangrijkste conclusie is dat, hoewel participatie de uitkomst van besluitvorming kan beïnvloeden, het tijdstip en de wijze waarop wordt geparticipeerd belangrijker zijn dan het uiteindelijk slagen van de verwezenlijking van persoonlijke belangen in de besluitvorming.

Het belangrijkste is dat weliswaar is geconcludeerd dat de inspanningen van participatie kunnen leiden tot andere uitkomsten, maar dat de participatie en de manier waarop wordt geparticipeerd belangrijker kunnen zijn dan het slagen in het beschermen van persoonlijke interesses.

Deel II - Milieubesluitvorming en de rol van publieke participatie

In dit deel wordt een analyse gemaakt van het bestaande Nederlandse juridische en beleidskader voor windmolenparken en de manieren waarop het publiek aan deze processen kan deelnemen. Besluitvorming ten behoeve van windmolenparken is een goed voorbeeld om de rol van het publiek in besluitvormingsprocessen te bestuderen, omdat dit vaak leidt tot maatschappelijke weerstand. Dergelijke besluitvorming is complex en van technische aard, met betrekking tot het aantal en de hoogte van windturbines, terwijl het publiek vaker bezig is met de manier waarop zij de realisatie van deze projecten ervaart. Dit perspectief kan alleen worden uitgedrukt als het publiek participeert. Bij empirisch onderzoek is vastgesteld dat het fenomeen Not-In-My-Backyard (NIMBY) niet zo sterk is gebaseerd op egocentrische overwegingen als aanvankelijk werd aangenomen, maar er is een sterke link gevonden naar de besluitvormingsprocessen. Vooral in het geval van windmolenparken is maatschappelijke weerstand - indien aanwezig - het

sterkst tijdens de planningsfase en neemt deze aanzienlijk af zodra het project is gerealiseerd. Dit planningsproces verdient daarom aanvullend onderzoek.

Dit deel begint met de redenen om grootschalige windmolenparken te realiseren. Nederland heeft vrijwillig doelen en beleid vastgesteld om de wereldwijde klimaatverandering te verminderen. Nederland is ook gebonden aan bindend Europees beleid en doelstellingen voor het tegengaan van de wereldwijde klimaatverandering. Daarom wordt er een overzicht gegeven van de Europese en Nederlandse wetgeving en het beleid inzake klimaatverandering en hernieuwbare energie, om de keuze van de overheid voor grootschalige windmolenparken uit te leggen.

Verder wordt het Nederlandse rechtskader inzake participatie mogelijkheden beschreven, waarbij het algemeen bestuursrecht en het casus specifieke bestuursrecht voor de planning van windmolenparken wordt toegepast. Met betrekking tot het algemene bestuursrecht concluderen wij dat publieke participatie van fundamenteel belang is voor de Nederlandse democratische rechtsstaat, maar dat de belangrijkste implementatie van publieke participatie, de openbare voorbereidingsprocedure en de mogelijkheden om standpunten in te dienen, slechts het begin zijn van publieke participatie in vergelijking met onze deliberatief ideaal.

Het specifieke bestuursrecht ten aanzien van windmolenparken geeft weer welke bevoegdheden de overheid heeft om windprojecten te realiseren. Naast de juridische mogelijkheden bespreken we ook de gedragscode "Acceptatie van en participatie aan windenergie op land". Dit instrument is opgesteld naar aanleiding van het Energieakkoord en bevat richtlijnen voor (financiële) participatie. Op basis van de analyse van meer casus specifieke participatiemogelijkheden blijven we van mening dat de kansen beperkt zijn, aangezien het indienen van standpunten niet voldoet aan ons deliberatief ideaal.

Deel III - Toepassing van het theoretisch kader voor windenergiebesluitvorming

In dit deel van het proefschrift wordt de link gelegd tussen het theoretische evaluatieve kader en de mogelijkheden voor het publiek om deel te nemen aan de besluitvorming over windmolenparken. Nu rijst de belangrijke vraag of en hoe publieke participatie plaatsvond bij het vaststellen van het windmolenparkbeleid, waartoe die publieke participatie heeft geleid en of het voldoet aan ons deliberatief ideaal.

Daarvoor is gekozen om de besluitvorming rondom één geval uit te lichten; een specifiek windpark in Nederland, namelijk Noordoostpolder, en te onderzoeken hoe het publiek aan die besluitvorming heeft deelgenomen. Dit doen we door het bestaande duurzame energiebeleid te analyseren, zowel op Europees als op Nederlands niveau, op basis van de participatie die heeft plaatsgevonden. We doen dit voor de bestaande richtlijnen voor hernieuwbare energie en voor de nieuwe richtlijn die is voorgesteld en herzien op Europees niveau. We leggen uit hoe lidstaten deelnemen, maar ook of en hoe het publiek meningen naar voren heeft gebracht. Bovendien kijken we naar de Nederlandse beleidsprocessen en beschrijven we hoe het publiek participeerde.

Dit proces is van het begin tot het einde beschreven en leidt tot de conclusie dat vanuit het perspectief van het ideale gedrag van de overheid, er meer zorg had kunnen worden besteed aan de respons op het publiek, belanghebbenden eerder hadden moeten worden betrokken en dat er sprake was van een algeheel gebrek aan communicatie.

Conclusies - windmolenparken en publieksparticipatie

Op basis van de drie delen en de tussentijdse conclusies kunnen enkele belangrijke algemene conclusies worden getrokken. In de eerste plaats kan worden vastgesteld dat het beleid voor hernieuwbare energie steeds meer op internationaal niveau wordt gevormd, terwijl de implementatie en realisatie juist op lokaal niveau plaatsvindt. Traditioneel en praktisch gezien is participatie op lokaal niveau sterker, maar door het toegenomen transnationale niveau van duurzaam beleid wordt het voor belanghebbenden steeds moeilijker om hun belangen te behartigen op het niveau dat ertoe doet. Deelname op lokaal niveau is gericht op de technische details, zoals hoogte en aantal windturbines, terwijl het publiek ook graag de redenen voor het project zelf wil bespreken alsmede de impact op de directe leefomgeving. Soms impliciet en soms expliciet, drukt het publiek deze bezorgdheid uit. Vanuit het fundamentele democratische oogpunt kan dit verontrustend zijn, aangezien het nationale niveau en vooral het lokale niveau plaatsen van realisatie worden in plaats van communicatie en overleg.

Windenergie is controversieel. De samenleving ondersteunt niet altijd de realisatie van windmolenparken vanwege de gevolgen, zoals verschillende landgebruiken, landschapsverschillen en mogelijk schadelijke gevolgen zoals slagschade en geluidshinder. Theorie suggereert dat het organiseren van publieke participatie in de planningsfase van windmolenparken bijdraagt aan de maatschappelijke acceptatie daarvan omdat de integratie van lokale visies kan leiden tot veranderingen in het ontwerp van de windmolenparken en daarmee tegemoet komt aan de wensen en wensen van het publiek maar ook omdat het publiek voelt zich gehoord en serieus genomen.

Aan de andere kant wordt het steeds duidelijker dat de wereldwijde klimaatverandering niet alleen echt is; de gevolgen hiervan kunnen behoorlijk ernstig zijn. Het is dus zaak om de oorzaken van klimaatverandering zo veel mogelijk te beperken, wat grote veranderingen en dus grote uitdagingen voor onze energieproductie en -consumptie vereist. Gezien haar natuurlijke kenmerken is Nederland sterk afhankelijk van wind als alternatief voor fossiele brandstoffen voor de productie van energie. Zo is de druk om met succes windturbineparken te ontwikkelen en te realiseren aanzienlijk toegenomen. Deze druk is merkbaar, ook voor het publiek. Het is daarmee duidelijk geworden dat deze windmolenparken nodig zijn, wat in zekere zin de mogelijkheid om windmolenparken te bediscussieren als een oplossing heeft beperkt. Dit heeft beperking van de mogelijkheden voor publieke participatie als gevolg, aangezien het doel van die deelname praktisch beperkt is tot het specifieke ontwerp van het windmolenpark, en niet de locatie of het windpark zelf. Dit heeft geleid tot een situatie waarin maatschappelijke onrust onmiddellijk wordt geactiveerd als de overheid een specifieke locatie voor een windpark voorstelt. In veel gevallen komt men op lokaal niveau reflexmatig op tegen concrete windprojecten voordat de specifieke plannen.

De beperkte opties voor publieke participatie bij de besluitvorming ten behoeve van windmolenparken voldoen niet aan het idee van publieke participatie zoals gepresenteerd door democratische theorieën of goed bestuur resulterend in het deliberatief ideaal. Geen enkele overheid is verplicht om de specifieke opvattingen van het publiek op te nemen en de manier waarop de participatie plaatsvindt voelt nu bijna als "een vakje aanvinken". Hoewel publiekelijk participatie weliswaar een multi-interpretabel concept is, is dit misschien niet de manier om dit te doen. En omdat voldoende maatschappelijke acceptatie essentieel is om de energietransitie succesvol te realiseren, verdient dit probleem meer aandacht.

Bibliography

Books

- G.H. Addink, *Good governance: concept and context*, Oxford University Press: Oxford, forthcoming
- B.R. Barber, *Strong Democracy: Participatory politics for a new age*, University of California Press 1984
- D.E. Beauchamp, *The health of the republic: epidemics, medicine and moralism as challenges to democracy*, Temple University Press, 1988
- A.H. Birch, *The concepts and theories of modern democracy*, Routledge, London: 1993
- J. Blackburn and W.M. Bruce, *Mediating environmental conflict: theory and practice*, Quorum Books, Westport: 1995
- M.N. Boeve, F.A.G. Groothuijse and R. Uylenburg (eds.), *Omgevingsrecht*, Europa Law Publishing, 2010
- P.P.T. Bovend'Eert, *Rechterlijke organisatie, rechters en rechtspraak*, Kluwer, Deventer: 2008
- R.C. Box, *Citizen governance: leading American communities into the 21st century*, Sage Publications, Thousand Oaks: 1998
- A.F.M. Brenninkmeijer, *De toegang tot de rechter. Een onderzoek naar de betekenis van onafhankelijke rechtspraak in een democratische rechtsstaat* (diss), Zwolle, 1987
- I. Budge, Direct Democracy, in S.A. Binder, R.A.W. Rhodes and B.A. Rockman, *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford, 2008
- M.C. Burkens, H.R.B.M. Kummeling, B.P. Vermeulen and R.J.G.M. Widdershoven, *Beginnelsen van de democratische rechtsstaat. Inleiding tot de grondslagen van het Nederlandse staats- en bestuursrecht*, Kluwer: Deventer, 2017
- H. Van der Cammen & L.A. de Klerk, *Ruimtelijke ordening: Van plannen komen plannen, de ontwikkelingsgang van de ruimtelijke ordening in Nederland*, Aula/Het Spectrum: Utrecht/Antwerpen, 1986
- J. Cohen, *Procedure and substance in deliberative democracy*, Princeton University Press, Princeton: 1996
- J.C. Davies and J. Mazurek, *Pollution Control in the United States: Evaluating the System*, Washington D.C.: Resources for the Future, 1998
- J. Dewitt, *Civic Environmentalism: Alternatives to Regulation in States and Communities*, Washington D.C.: Congressional Quarterly Press, 1994
- A.M. Donner, *Nederlands bestuursrecht, Algemeen deel*, Samsom H.D. Tjeenk Willink: Alphen a/d Rijn, 1974
- J.S. Dryzek, *The politics of earth: environmental discourses*, Oxford University Press, Oxford: 1997
- *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics and contestations*, Oxford University Press, Oxford: 2000
 - and S. Niemeyer, *Foundations and Frontiers of Deliberative Democracy*, Oxford University Press: Oxford, 2010
- J. Elster, *Deliberation and constitution making*. Cambridge University Press, Cambridge: 1998
- J. Habermas, *Theory and practice*, Beacon Press, 1973
- *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, Cambridge: 1996

- J. van der Heijden, *Een filosofie van behoorlijk bestuur*, PhD thesis, University of Amsterdam, W.E.J. Tjeenk Willink: Deventer: 2001
- A. Gutmann & D. Thompson, *Democracy and disagreement*, Harvard University Press: Cambridge, 1996
- M. Kanetake and A. Nollkaemper (eds.), *The Rule of Law at the National and International Levels. Contestations and Deference*, Hart Publishing: Oxford and Portland, Oregon, 2016
- G. S. Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory*, Princeton University Press, Princeton: 1986
- J.J. Mansbridge and J. Parkinson (eds.), *Deliberative systems*, Cambridge University Press, Cambridge: 2012
- J. Mendes, *Participation in EU rule-making: a rights-based approach*, Oxford Scholarship Online: 2011
- F.C.M.A Michiels (eds.), *Staats- en bestuursrecht*, Kluwer: Deventer, 2004
- F.C.M.A Michiels (eds.), *Staats- en bestuursrecht. Tekst en materiaal*, Kluwer: Deventer, 2004
- P. Nicolai, *Beginselen van behoorlijk bestuur*, PhD thesis, University of Amsterdam, Kluwer, Deventer: 1990
- A. Oldfield, *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World*, Routledge, London: 1990
- C. Pateman, *Participation and democratic theory*, Cambridge University Press, Cambridge: 1970
- O. Renn, T. Webler and P. Wiedemann (eds.), *Fairness and competence in citizen participation. Evaluating models for environmental discourse*, Springer: 1995
- D. Rios Insua and S. French (eds.), *E-democracy. A group decision and negotiation perspective*, Springer, New York: 2010
- N.C. Roberts (ed.), *The age of direct public participation*, Routledge, New York, 2008
- I. Samkalden and G.J.Wiarda, *Algemene beginselen van behoorlijk bestuur*, Pre-Adviezen Geschriften van de Vereniging voor Administratief Recht, 30 mei 1952
- J.A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Unwin, 1966
- R.J.N. Schlössels and S.E. Zijlstra (eds.), *Bestuursrecht in de sociale rechtsstaat*, deel 1, Kluwer: Deventer, 2017
- K.S. Shrader-Frechette, *Risk analysis and scientific method: methodological and ethical problems with evaluating societal risks*, D. Reidel: Boston, 1985
- J.R. Silkenat, J.E.Hickey Jr. and P.D. Barenboim (Eds.), *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State*, Springer, 2014
- A.A.H. Struycken, *Administratie of rechter*, Gouda Quint: Arnhem, 1910
- C.R. Sunstein, *Designing democracy. What constitutions do*, Oxford University Press, Oxford: 2001
- B.Z. Tamanaha, *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Cambridge University Press: Cambridge, 2004
- J.M. Valadez, *Deliberative Democracy, Political Legitimacy, and Self-Determination in Multicultural Societies*, Westview Press, Boulder: 2001
- L. Veldboer, *De inspraak voorbij: ervaringen van burgers en lokale bestuurders met nieuwe vormen van overleg*, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 1996
- R.L. Vucsan, *Bestuursregelgeving en inspraak*, Deventer: Kluwer, 1995
- B.W.M. de Waard, *Beginselen van behoorlijke rechtspleging*, PhD thesis, University of Utrecht, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle: 1987

H. Warrender, *The Political Philosophy of Hobbes, His Theory of Obligation*, Clarendon Press, Oxford: 1957

J. Woltjer, *Consensus Planning, the relevance of communicative planning theory in Dutch infrastructure development*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2000

H.D. van Wijk, W. Konijnenbelt & R. van Male in *Hoofdstukken van bestuursrecht*, Haaren Reed Business, Amsterdam: 2014

I.M. Young, *Inclusion and Democracy*, Oxford University Press: Oxford, 2002

Book chapters

J. Cohen, Deliberation and democratic legitimacy. In *Deliberative democracy: essays on reason and politics*, J. Bohman and W. Rehg (eds.), MIT Press, Cambridge: 1997

A.M. Donner, De ontwikkeling van het democratisch denken, in J.J.A. Thomassen, *Democratie. Theorie en praktijk*, Samsom Uitgeverij: Alphen aan den Rijn, 1981

D.C. Esty and M.R. Chertow, Thinking Ecologically: An Introduction, in M.R. Chertow and D.C. Esty (eds.), *Thinking Ecologically: The Next Generation of Environmental Policy*, New Haven CT: Yale University Press, 1997

C. Howard, M. Lipsky and D.R. Marshall, Citizen Participation in Urban Politics: Rise and Routinization, in G.E. Peterson (ed.), *Big-City Politics, Governance, and Fiscal Constraints*, Urban Institute Press, Washington D.C.: 1994

R. Kemp, Planning, political hearings, and the politics of discourse. In *Critical theory and public life*, J. Forester (ed.) Cambridge University Press, Cambridge: 1985

W.J. Kinsella, Public expertise: A foundation for citizen participation in energy and environmental decisions, in S.P. Depoe, J.W. Delicath & M.F. Aepli Elsenbeer (eds.), *Communication and public participation in environmental decision making*, State University of New York Press: Albany, 2004

D. Levi-Faur, From "Big Government" to "Big Governance"? in D. Levi-Faur (ed.) *The Oxford Handbook of Governance*, Oxford University Press: 2012

T. Mendelberg, The deliberative citizen: Theory and evidence, in M.X. Delli Carpini, L. Huddy & R.Y. Shapiro (eds.), *Political Decision Making, Deliberation and Participation: Research in Micropolitics*, Vol. 6, JAI Press: Greenwich, 2002

C.S. Nino, Hyperpresidentialism and constitutional reform in Argentina, in A. Lipjhart and C. Waismen (eds.), *Institutional Design in New Democracies*, Westview Press, Boulder, 1996

S. Owens, Energy, participation and planning: the case of electricity generation in Great Britain, in F.J. Calzonetti and B.D. Solomon (eds.), *Geographical Dimensions of Energy*, Reidel: Dordrecht, 1985

N. Rosenbaum, Citizen participation and democratic theory, in S. Langton (ed.), *Citizen participation in America*, Lexington Books: Lexington, 1978

J. Rosener, User-oriented evaluation: A new way to view citizen participation, In *Public involvement and social impact assessment*, G. Daneke, M. Garcia, and J. D. Priscoli (eds.) Boulder, CO: Westview Press, 1983

C.S. Stokes, Pathologies of deliberation. In *Deliberative democracy*, J. Elster (ed.), Cambridge University Press, Cambridge: 1998

M. Scheltema, De rechtsstaat, in J.W.M. Engels e.a. (eds.), *De rechtsstaat herdacht*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1989

B.P. Vermeulen, De publieke taak, een veelzijdig begrip, in B.P. Vermeulen, J.W. Sap and C.M. Zoethout (eds.), *De publieke taak, een inleiding*, Kluwer: Deventer, 2003
J. Waldron, The rule of law and the importance of procedure, p. 19 in J.E. Fleming (ed.), *Getting to the rule of law*, NYU Press, 2011

Articles

- J. Abelson, P.G. Forest, J. Eles, P. Smith, E. Martin and F.P. Gauving, Deliberations about deliberation: issues in the design and evaluation of public consultation processes, McMaster University Centre for Health Economics and Policy Analysis Research Working Paper 01-04, June 2001
- G.H. Addink, Algemene beginselen van behoorlijk bestuur en de toepassing door de Algemene Rekenkamer, *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht*, afl. 6, 2005
- S.R. Arnstein, A ladder of public participation, *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 35, No. 4, July 1969
- J.S. Applegate, Beyond the Usual Suspects: The Use of Citizens Advisory Boards in Environmental Decision making, *Indiana Law Journal*, Vol. 73, Issue 3, 1998, pp. 903-957
- R. Applegate, The Multiple Use Planning Process: Descent into the Maelstrom? *Environmental law*, (1978), pp. 427-460
- D.J. Arkush, Direct Republicanism in the Administrative Process, *The George Washington Law Review*, Vol. 81, No. 5 (August 2013), pp. 1458-1528
- T.C. Beierle, *Public Participation in Environmental Decisions: An Evaluation Framework Using Social Goals*, Discussion Paper 99-06, Washington, November 1998
- Using social goals to evaluate public participation in environmental decisions, *Policy Studies Review*, Fall/Winter 1999, 16:3/4
- D. Bell, T. Gray, C. Haggett, The social gap in wind farm decisions: Explanations and policy responses, *Environmental Politics*, Vol. 14, No. 4, August 2005
- M.M. Berner, J.M. Amos & R.S. Morse, What constitutes effective public participation in local government? Views from city stakeholders, *Public Administration Quarterly*, Vol. 35, No.1, 2011
- R.C. Box, and R.A. Irvin and J. Stansbury, Citizen participation in decision-making. Is it worth the effort? *Public Administration Review*, Vol. 64, Issue 1, 2004, pp. 55-65
- A.F.M. Brenninkmeijer and W.J. van Hoogstraten, De architectuur van behoorlijk bestuur, *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2008, 5
- S. Burt, The Politics of Virtue Today: a critique and a proposal, *American Political Science Review*, 87, 1993
- S. Chakraborty and R. Stratton, An integrated regional approach to risk management of industrial-systems, *Nuclear Safety* 34 (1), 1993, pp. 1-8
- S. Chambers, Contract or conversation: theoretical lessons from the Canadian constitutional crisis, *Politics and Society*, Vol. 26, Issue 1, 1998, pp. 143-172
- Deliberative Democratic Theory, *Annual Review of Political Science* (2003), vol. 6, pp. 307-326
- F. Coenen, R. van de Peppel & J. Woltjer, De evolutie van inspraak in de Nederlandse planning, *Beleidswetenschap* 2001/4, p. 313
- J. Cohen and J. Rogers, Secondary associations and democratic governance, *Politics and Society*, Vol. 20, Issue 4, 1992

- C. Conglianese, *Assessing Consensus: The Promise and Performance of Negotiated Rulemaking*, *Duke Law Journal*, 46(6), 1997
- P. Craig, *Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law: An analytical framework*, *Public Law*, 1997 467
- N. Crosby, J.M. Kelly, P. Schaefer, *Citizens panels: a new approach to public participation*, *Public Management Forum*, Vol. 46, No. 2, 1986, p. 173
- L.J.A. Damen, *Behoorlijk en ook rechtmatig, of juist eerlijk?* *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2008, 6
- J.S. Dryzek, *Legitimacy and economy in deliberative democracy*, *Political Theory*, Vol. 29, Is. 5, 2001
- And C. List, *Social Choice Theory and Deliberative Democracy: A Reconciliation*, *British Journal of Political Science* 33, 2003
- J. Ebbesson, *Information, participation and access to justice: the model of the Aarhus Convention*, Joint UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment, 14-16 January 2002, Geneva: Background Paper No. 5
- F.B Eck and E. Martinot, *Renewable energy policies and barriers*, *Encyclopedia of energy*, vol. 5, 2004
- J.D. Fearon, *Bargaining, enforcement, and international cooperation*, *International Organization*, Vol. 52, Issue 2, 1998
- T. Feddersen and W. Pesendorfer, *Voting Behavior and Information Aggregation in Elections with Private Information*, *Econometrica*, Vol. 65, No. 5 (Sep. 1997), pp. 1029-1058
- D. Feldman, *Injecting Law into Politics and Politics into Law: Legislative and Judicial Perspectives on Constitutional Human Rights*, 34 *Common Law World Review*, 103, 2005
- D.J. Fiorino, *Citizen participation and environmental risk: a survey of institutional mechanisms*, *Science, Technology & Human Values*, vol. 15, no. 2 (1990)
- J. Fox, *How Does Civil Society Thicken? The Political Construction of Social Capital in Rural Mexico*, *World Development*, Vol. 24, Issue 6, 1996, pp. 1089-1103
- S. Freeman, *Deliberative democracy: A sympathetic comment*, *Philosophy and Public Affairs* 29, no. 4, 2000, p. 337
- R. Janse, *A Turn to Legal Pluralism in the Rule of Law Promotion?* *Erasmus Law Review*, 2013, No. 3/4, pp. 181-190
- D.S.L. Jarvis & B.K. Sovacool, *Conceptualizing and evaluating best practices in electricity and water regulatory governance*, *Energy* 36 (2011), pp. 4340-4352
- J. Jendroška, *Aarhus Convention Compliance Committee: Origins, Status and Activities*, *JEEPL* 8.4 (2011), pp. 301-314
- R. Kahn, *Siting struggles: the unique challenge of permitting renewable energy power plants*, *Electricity Journal*, 13(2), 2000
- A.R. Klijn, *Algemeen rechtsbeginsel of niet*, *Bouwrecht* 1999
- L. Kusiak, *ROM-gebieden: ruimtelijke ingrepen voor milieuverbetering; projecten in de Gelderse vallei, Rijnmond, kanaalzone Zeeuwsh-Vlaanderen*; *ROM-magazine*, 13/7-8, 1995
- F.N. Laird, *The Decline of deference: the political context of risk communication*, *Risk Analysis*, 9(4), pp. 543-550
- M. Lee and C. Abbot, *The usual suspects? Public participation under the Aarhus Convention*, *Mod. L. Rev.* 80 (2003) 66

- M.E. Melo and G. Baiocchi, Deliberative democracy and local governance: towards a new agenda, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 30, Issue 3, 2006, pp. 587-600
- J. Mendes, *Participation in EU rule-making: a rights-based approach*, Oxford Scholarship Online: 2011, p. 27
- J. Mendes, Rule of law and participation: a normative analysis of internationalized rulemaking as composite procedures, *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 14, Issue 2, 2014, pp. 370-401
- A.M.B. Michels and H.A. Binnema, Hoe divers, invloedrijk en deliberatief is een G1000? Het ontwerp van een burgertop en de verwezenlijking van democratische waarden, *Bestuurswetenschappen*, Vol. 70, Issue 1, 2016, pp. 17-36
- A.M.B. Michels and D. Caluwaerts, De G1000 in België en in Nederland: analyse van een democratisch spanningsveld. *Res Publica*, 59 (1), 2017
- G. Middendorf and L. Busch, Inquiry for the public good: democratic participation in agricultural research, *Agriculture and Human Values*, Vol. 14, Issue 1, 1997, pp. 45-57
- J.D. Mill, Tocqueville on Democracy in America, *London Review* 2 (1835)
- J. Moffet, Environmental priority setting based on comparative risk and public input. *Canadian Public Administration* 39 (3), 1996, pp. 362-85
- M. Seidenfeld, A Civic Republican Justification for the Bureaucratic State, *Harvard Law Review*, 105
- And P. Teske and M. Marschall, Institutional Arrangement and the Creation of Social Capital: The effects of public school choice, *American Political Science Review* 91(1), 1997, pp. 82-93
- K.L. Ng and D.M. Hamby, Fundamentals for establishing a risk communication program, *Health Physics*, Vol. 73, Issue 3, 1997, pp. 473-82
- F. Peter, The human right to political participation, *Journal of Ethics & Social Philosophy*, 2013, Vol. 7, No. 1
- J. Poisner, A civic republican perspective on the national environmental policy acts process for citizen participation, *Environmental Law*, Vol. 26:53, 1996
- S. Pront-van Bommel, Ruimtelijke inpassing van grote energieprojecten, *Tijdschrift voor Bouwrecht*, 2009, 196
- R.D. Putnam, Bowling alone: America's declining social capital, *Journal of Democracy*, 6:1 January 1995, pp. 65-78
- M.S. Reed, Stakeholder participation for environmental management: a literature review, *Biological Conservation*, Vol. 141, Issue 10, 2009
- R.B. Reich, Public Administration and Public Deliberation: An Interpretive Essay, *Yale Law Journal*, 94, 1985
- G. Rowe & L.J. Frewer, Public participation methods: a framework for evaluation, *Science, Technology & Human Values* 2000, Vol. 25, No. 1
- P.A. Sabatier, An advocacy coalition framework of policy change and the role of policy oriented learning therein, *Policy Sciences*, Vol. 21, No. 2/3, 1988
- M. Seidenfeld, A Civic Republican Justification for the Bureaucratic State, *Harvard Law Review*, 105
- M. Sengupta, On a concept of representative democracy, *Theory and Decisions*, (1974) 5

- M. Schneider, P. Teske and M. Marschall, Institutional Arrangement and the Creation of Social Capital: The effects of public school choice, *American Political Science Review* 91(1), 1997, pp. 82-93
- G. van der Schyff, When is a Bill of rights fit for judicial review? The limitation of rights regime in the Netherlands considered, *Utrecht Law Review*, Vol. 9, Issue 2 (March) 2013
- L. Schultz Bressman, Procedures as Politics in Administrative Law, *Columbia Law Review*, Vol. 107, No. 8 (Dec. 2007), pp. 1750-51
- S. Sherry, Without Virtue There can Be No Liberty, *Minnesota Law Review*, 78, pp. 61-69, 1993
- P. Slovic, Perceived Risk, Trust and Democracy, *Risk Analysis* 13(6), 1993, pp. 675-682
- C. Stivers, The Public Agency as Polls: Active Citizenship in the Administrative State, *Administration & Society*, Vol. 22, Issue 1, 1990, pp. 86-105
- C.R. Sunstein, Beyond the Republican Revival, *Yale Law Journal*, 97, (1988)
- C. Thomas, Public involvement and governmental effectiveness. A decision-making model for managers, *Administration & Society*, Vol. 24, Issue 4, 1993, pp. 444-469
- N. Videira, P. Antunes, R. Santos and G. Lobo, Public and stakeholder participation in European water policy: a critical review of project evaluation processes, *European Environment*, 16, 2009
- G. Walker, Renewable energy and the public, *Land Use Policy* 1995 12(1)
- T. Webler and S. Tuler, Fairness and competence in citizen participation. Theoretical reflections from a case study, *Administration & Society*, Vol. 32, Issue 5 (2000)
- N. Wengert, Public participation: practice in search of a theory, *Natural Resources Journal*, (1976), Vol. 16, pp. 23-40
- W. Wilson, The Study of Administration, in L.C. Gawthrop, *The Administrative Process and Democratic Theory*, Houghton Mifflin Company, Boston: 1970
- M. Wolsink, Entanglement of interests and motives: assumptions behind the NIMBY-theory on facility siting, *Urban Studies*, 31, 1994
- Dutch wind power policy: stagnating implementation of renewables. *Energy Policy* 1996; 24: pp. 1079-1088
 - Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support, *Renewable Energy* 21 (2000)

Reports

- Bosch & Van Rijn, *Evaluatie Gedragscode draagvlak en participatie wind op land*, 10 maart 2016
- Commissie Biesheuvel, *Openbaarheid – openheid*, The Hague, 1970
- Commissie Biesheuvel, *Relatie kiezers-beleidsvorming*, The Hague, 1984
- Commissie Cals/Donner, *Eindrapport* 1971
- Commissie Duk, 1974
- Economic Commission for Europe, *The Aarhus Convention: an implementation guide* (New York/Geneva, 2000)
- Een grondwet voor de 21^e eeuw. Voorstudie van de werkgroep Grondwet van de Nationale Conventie, 2006
- R. Van Est, A. Van Waes & A. De Vries, *Elf lessen voor een goede energiedialoog* (Eleven lessons for a constructive energy dialogue), Rathenau Instituut, The Hague, 2016
- Friends of the Earth, *Planning for Wind Power: Guidelines for Project Developers and Local Planners*, Friends of the Earth: London, 1994

Human Rights Committee, general comment No. 25

Human Rights Committee, general comment No. 34 (2011) on freedoms of opinion and expression (art. 19)

IPCC, 2013: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA

Monitor wind op land 2015

National Academy of Public Administration, *Resolving the Paradox of Environmental Protection*, Washington D.C.: National Academy of Public Administration, 1997

National Environmental Education and Training Foundation (NEETF), *The National Report Card on Environmental Knowledge, Attitudes and Behaviors*, Washington, D.C., 1997

Nationale Ombudsman, *We gooien het de inspraak is. Een onderzoek naar de uitgangspunten voor behoorlijke burgerparticipatie*, 17 september 2009

National Research Council, *Understanding Risk: Informing Decisions in a Democratic Society*, Washington D.C.: National Academy Press, 1996

Nederlandse Emissieautoriteit, *Voortgang Emissiehandel 2017, Feiten en cijfers over emissiehandel in Europa en Nederland*, 4 September 2017

RARO, *Advies inzake het betrekken van de bevolking bij de vorming van het ruimtelijk beleid*, 1970

- *Advies inzake inspraak bij de bepaling van nationale bestemmingen*, The Hague, 1970a

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Promotion, protection and implementation of the right to participate in public affairs in the context of the existing human rights law: best practices, experiences, challenges and ways to overcome them, 23 July 2015, A/HRC/30/26

Sociaal-Economische Raad, *Naar een energieakkoord voor duurzame groei*, Advice 12/07, November 2012

Stichting Windmolenklachten, in opdracht van TNS NIPO, *Fryslan foar de wyn? Draagvlakonderzoek windenergie-initiatieven in Friesland*, maart 2015

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek*, WRR, 53, Sdu Uitgeverij: The Hague, 1998

Presentations

W.D. Rucklshaus, *Trust in Government: A Prescription for Restoration*, Webb Lecture, National Academy of Public Administration, Washington D.C., November 15, 1996

International and European Treaties

Aarhus Convention

Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Declaration on the Right and Responsibility of Individuals

General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service (Art. 25): 12/07/1996, CCPR/C/21/Rev.1/Add.7

Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms

Paris Agreement

Treaty of the Functioning of the European Union

UN Secretary General, *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, Report to the Security Council, 23 August 2004, UN Doc. S/2004/616

European Union legislation and regulation

Directive 2001/77/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the promotion of electricity produced from renewable energy sources in the internal electricity market

Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of electricity from renewable energy sources in the internal electricity market, COM/2000/0279 Final

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources, COM/2008/0019 Final

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources, COM/2016/0767/Final/2 – 2016/0382 (COD)

European Union Official Documents

CdR 438/96.fin, Opinion of the Committee of the Regions

CES 462/97 of 23-24 April 1997, Opinion of the Economic and Social Committee

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Green Paper “Energy for the future: renewable sources of energy” COM/96/576 of 20 November 1996

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The Energy Dimension of Climate Change, COM/97/196/Final, Brussels, 14 May 1997

Communication from the Commission, Energy for the Future: Renewable Sources of Energy. White Paper for a Community Strategy and Action Plan, COM/97/599 Final, Brussels, 26 November 1997

Commission Working Document ‘Electricity from renewable energy sources and the internal electricity market, SEC/1999/470 Final, 13 April 1999

Communication from the Commission, Energy for the Future: Renewable Sources of Energy. White Paper for a Community Strategy and Action Plan, COM/97/599 Final, Brussels, 26 November 1997

Communication from the Commission of 19 October 2006, Action Plan for Energy Efficiency: Realising the Potential COM/2006/545

COM(2006) 105 Final

COM/2008/0019/Final

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions, Energy 2020. A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy, Com/2010/0639/Final

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Energy Roadmap 2050, COM/2011/0885 Final

Commission Staff Working Document REFIT evaluation of Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources, SWD/2016/0416 Final – 2016/0382 (COD) and Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Renewable energy progress report, COM/2013/175 Final

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Policy Framework for Climate and Energy in the Period from 2020 to 2030, COM/2014/015/Final
Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy, Com/2015/080/Final

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank, Second Report on the State of the Energy Union, Com/2017/53/Final, 1 February 2017

Council of the European Union, Brussels, 2 May 2007, 7224/1/07 REV 1

Energy Council on 26 November 2015, 17 December 2015

European Council's Strategic Agenda for the Union in the times of change, Annex I to the European Council conclusions of 26/27 June 2014

Green Paper, A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, COM(2006) 105 Final

Green Paper, A 2030 Framework for Climate and Energy Policies, COM/2013/0169 Final

OJ C 241 of 25 September 1986

OJ C 198, 24 June 1998

OJ C 310, 6 July 1998

OJ C 378, 29 December 2000

Opinion of the Committee of Regions, CDR/2013/5810

Opinion of the European Economic and Social Committee, CESE/2014/917

Renewable Energy Road Map. Renewable energies in the 21st century: building a more sustainable future, COM(2006) 848 Final

Report by the European Parliament, A7-0047/2014

Strategic Energy Review by the Commission, Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, An Energy Policy for Europe, COM(2007) 1 Final

Treaty establishing the European Community

Dutch legislation

Advisory Referendum Act

Dutch Constitution

Electricity Act 1998

Environmental Conservation Act

Environmental Protection Act

Environmental Planning Act

General Administrative Law Act
Offshore Wind Energy Act
Nature Conservation Act 1998
Spatial Planning Act
Water Act
Wet beroep administratieve beschikkingen

Dutch regulation

Environmental Activities Decree
Environmental Protection Decree
General Administrative EIA Decree
General Provisions of the Environment Act
Omgevingsbesluit
Nationaal Waterplan 2009-2015
Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee, September 2014
Schoon en Zuinig, September 2007
Spatial Planning Decree
Structural Vision 'Space', 2005 and Implementation Agenda 'Space', 2006
Structural Vision on 'Infrastructure and Space', 13 March 2012
Structural Vision "Onshore Wind Energy", 31 March 2014
Third Structural Electricity Utility Scheme (Derde Structuurschema Elektriciteitsvoorziening), 2009

Dutch policy

Bestuursorvereenkomst Landelijke Ontwikkeling Windenergie (BLOW), 2001
Climate Accords between the National Government and the Interprovincial Association (Interprovinciaal Overleg)
Climate Accords between the National Government and the Association for Municipalities (VNG)
Energy Agenda
Energy Agreement
Energy Report
Explanatory Memorandum in response to consultations on the Concept for a National Water Plan, 22 December 2009
Kamerstukken II 1991-92 21 221 nr. 3, Legislative Memorandum, 13 January 1992
Kamerstukken II 1999-2000 27 023 nr. 3, Memorie van Toelichting, d.d. 24 februari 2000
Kamerstukken II 29 435 nr. 154, Nota Ruimte, 11 April 2005
Kamerstukken II 21 501-33 nr. 572, Letter of the Minister of Economic Affairs
Kamerstukken II 2007/08 31 329, nr. 3, Legislative Memorandum
Kamerstukken II 2007/08, 29 385 nr. 18, bijlage
Tweede Kamer II 28 982 nr. 75, Resolution by MP Zijlstra, 23 April 2009
Kamerstukken II 31 570 bijlage bij nr. 17, Rapport Staatscommissie Grondwet, 11 november 2010
Kamerstukken II 2010-11 32 500-XIII, nr. 153
Kamerstukken II 2010-2011, Answers of the Minister of Economic Affairs, 2011Z00249-1501
Kamerstukken II 31 570 2011-12 nr. B, Motie van het lid Engels c.s., 7 February 2012

Kamerstukken II 31 570 2012-13 nr. 36, House of Representatives debate, 10 September 2013
Kamerstukken II 31 570 2013-14 nr. I, Letter of the Minister of Internal Affairs, 17 February 2014
Kamerstukken II 31 570 2013-14 nr.24I, Letter of the Minister of Internal Affairs, 27 June 2014
Kamerstukken II 2012-13 30 196 nr. 187, Letter from the Minister of Economic Affairs, 28 November 2012
Kamerstukken II 2014-15 34 058 nr. 3, Explanatory Memorandum, 16 October 2014
Kamerstukken II 2014-15 33 561 nr. 18 and appendix, Letter of the Minister of Economic Affairs to present the final Structural Vision, 24 April 2015
Kamerstukken I 2015/16 33 962, H
Kamerstukken II 2016-17 33 118 nr. 44, Brief van de minister, 18 november 2016
Kamerstukken II 34 669 nr. 3, Legislative Memorandum, 27 January 2017
Kamerstukken II 34 669 nr. 57, Voting in House of Representatives, 23 February 2017
Kamerstukken I 34 669 nr. 29, Voting in the Senate, 30 May 2017
Kamerstukken II 2017-18 30 196 nr. 583, Brief van de minister van Economische Zaken en Klimaat, Stimuleringsbeleid lokale hernieuwbare elektriciteitsproductie, 15 June 2018
Kamerstukken II 2017/18, 34534 nr. 10, Klimaatwet, Nota van Wijzigingen
Letter of the minister of Economic Affairs and Climate about the progress of the Climate and Energy Agreement, 12 June 2018
Ministry of Economic Affairs, Energie rapport, January 2016
Ministry of Economic Affairs, Energy Agenda, December 2016
Nationaal Plan van Aanpak Windenergie, 30 January 2008
Nota van Antwoord Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee, September 2014
Nota van Antwoord naar aanleiding van de zienswijzen op het ontwerp Tweede Nationaal Waterplan, November 2015
Nota van Antwoord. Zienswijzen op het voornemen Structuurvisie Windenergie op Land, April 2013
Official position paper “Ruimtelijk perspectief wind op land”, former Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment, June 2010
Regeerakkoord 29 October 2012
Regeerakkoord “Vertrouwen in de toekomst”, October 2017
Stb. 2017, 236

Dutch Case Law

Judgment of 24 July 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145
Judgment of 21 February 2018, ECLI:NL:RVS:2018:616

Websites

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/21/verbruik-hernieuwbare-energie-toegenomen-naar-5-8->
<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/22/aandeel-hernieuwbare-energie-5-9-procent-in-2016>
<https://www.cbs.nl/en-gb/news/2018/22/share-of-renewable-energy-at-6-6-percent>
<http://ec.europa.eu/energy/en/consultations>

<http://ec.europa.eu/energy/en/content/results-public-consultation-2030-framework-climate-and-energy-policies>
<https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/Summary%20RED%20II%20Consultation.pdf>
<http://ec.europa.eu/energy/en/consultations/preparation-new-renewable-energy-directive-period-after-2020>
https://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/juncker-political-guidelines-speech_en_0.pdf
<https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/co2-intensity-of-electricity-and>
http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_en.htm
<http://www.energieakkoordser.nl/energieakkoord.aspx>
https://www.internetconsultatie.nl/omgevingswet_omgevingsbesluit/reacties/datum/2
<https://www.internetconsultatie.nl/wetwindenergieopzee/details>
<http://www.motivaction.nl/kennisplatform/in-de-media/brede-steun-voor-windenergieher-bevestigd>
<https://www.movisie.nl/artikel/g1000-burgerparticipatie-optima-forma>
<http://www.nwea.nl/images/PDFs/Gedragcode-draagvlak-en-participatie-wind-op-land-31-oktober-2015.pdf>
www.platformstorm.nl
<https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/eric-wiebes/documenten/kamerstukken/2018/06/12/kamerbrief-over-voortgang-klimaatakkoord>
http://www.rvo.nl/sites/default/files/sn_bijlagen/bep/80-Windparken/NOP/Fase1/8_IP/participatieovereenkomst-v2-340533.pdf
<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=83109ned&D1=a&D2=0-2,5,11,18-19&D3=a&D4=0,10,20-25&HD=160713-1430&HDR=T&STB=G1,G2,G3>
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4332/Groen/article/detail/4272611/2016/03/31/Nederland-voorlaatste-op-EU-lijst-duurzame-energie.dhtml>
<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
www.urkbriest.nl
<https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/energietransitie-die-over-nederland-wordt-uitgestort-zorgt-voor-duurzaamheidskloof-in-onze-samenleving-b7507688/>
<http://www.windmolenoverlast.nl>
<http://www.windmolenoverlast.nl/wp-content/uploads/2015/03/Draagvlakonderzoek-windenergie-Borger-Odoorn.pdf>
<http://www.windparknoordoostpolder.nl/windpark/organisatie>
<https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/eric-wiebes/documenten/kamerstukken/2018/06/12/kamerbrief-over-voortgang-klimaatakkoord>

